

У адным выпадку зафіксавана прозвішча, якое паходзіць ад размоўна-бытавога мужчынскага імя: *Стасеў* < *Стась* (*Станіслаў*) + *-еў*.

Пры дапамозе суфіксаў *-ін*, *-ын* у беларускай мове утвараюцца звычайна прыналежныя прыметнікі ад асноў назоўнікаў, якія абазначаюць асоб жаночага полу. Прозвішчы такой структуры вельмі рэдкія. Прыклады паказваюць, што ад асноў жаночых размоўна-бытавых імён яны ўтвараюцца ў адзінкавых выпадках: *Дашын* < *Дар'я* + *-ын*, *Пашын* (*Праскоўя*) < *Паша* + *-ын*.

Крыху больш прозвішчаў падобнага тыпу ўтвараецца ад асноў мужчынскіх уласных імён – афіцыйных і размоўна-бытавых (памяншальна-ласкальных): *Барыскін* < *Барыска* + *-ін*, *Кузьмін* < *Кузьма* + *-ін*, *Максімкін* < *Максімка* + *-ін*. *Нікіцін* < *Нукіта* (*Мікіта*) + *-ін*, *Фамін* < *Фама* + *-ін*.

Існуюць таксама прозвішчы, якія ўтварыліся на аснове іншых прозвішчаў, менш складаных паводле структуры, якія паходзяць таксама ад імён: *Кузьмінкоў* < *Кузьмін* + *-оў* < *Кузьмін* + *-ок* < *Кузьма* + *-ін*; *Лаўрыненкаў* < *Лаўрыненка* + *-аў* < *Лаўрын* + *-енка* < *Лаўр* + *-ын*; *Эмінаў* < *Эмін* + *-аў* < *Эма* + *-ін*; *Юрчанкоў* < *Юрчанка* + *-оў* < *Юрка* + *-анка*.

Такім чынам, адантрапанімічныя прозвішчы ў гаворках Ляхавіцкага раёна складаюць параўнальна вялікую групу. Большасць з іх паходзіць ад уласных мужчынскіх імён. Найбольш прадуктыўным з'яўляецца суфікс *-аў*.

Спіс крыніц

1 Беларуская граматыка: у 2-х ч. / АН БССР, Ін-т мовазнаўства імя Я. Коласа. – Мінск: Навука і тэхніка, 1985. – Ч. 1: Фаналогія. Арфаэпія. Марфалогія. Словаўтварэнне. Націск. – 431 с.

2 Шур, В. В. 3 гісторыі ўласных імёнаў / В. В. Шур; пад рэд. П. У. Сцяцко. Мінск: Выш. шк., 1993. – 156 с.

Ю. У. Гурская

Навуковы кіраўнік — В. М. Шавель
Баранавіцкі дзяржаўны ўніверсітэт,
г. Баранавічы, Рэспубліка Беларусь

ВЫКАРЫСТАННЕ ЭЛЕМЕНТАЎ ГУМАРУ ПРЫ АРГАНІЗАЦЫІ І ПРАВЯДЗЕННІ ПАЗАКЛАСНЫХ МЕРАПРЫЕМСТВАЎ

Пазакласная праца з'яўляецца важнай часткай вучэбна-выхаваўчага працэсу ў школе. Яна служыць агульным мэтам навучання і выхавання вучняў, падтрымлівае цікавасць да вучэбных прадметаў.

У навучальных установах вучням прапануюцца разнастайныя формы арганізацыі пазакласнай працы, якія аказваюць ўплыў на адукацыю і накіраваны на фарміраванне асобы як актыўнага суб'екта ўсіх сфер жыццядзейнасці. Пазакласныя мерапрыемствы арыентуюць школьнікаў на навуковыя даследаванні, спрыяюць засваенню агульначалавечых каштоўнасцей.

Эфектыўнасць арганізацыі і правядзення пазакласнай работы ў многім вызначаецца і асобай настаўніка, узроўнем яго кругагляду, здольнасцю да творчага, нестандартнага падыходу.

Праведзенае эксперыментальна-тэарэтычнае даследаванне дазволіла пацвердзіць, што пазакласная праца павінна быць накіравана не толькі на навучанне і выхаванне, але і на творчае развіццё вучняў менавіта праз беларускі гумар.

Аналіз планаў выхаваўчай работы школ г. Баранавічы паказаў, што мерапрыемствы на беларускай мове праводзяцца вельмі рэдка (1—2 на год), ці не праводзяцца наогул (у пераважнай большасці школ). Улічваючы, што важнай умовай паспяховай арганізацыі пазакласнай працы з'яўляецца зацікаўленасць вучняў, мы прапанавалі ў СШ № 17 г. Баранавічы правядзенне мерапрыемстваў, аснову якіх склаў беларускі гумар (напрыклад: «Беларусы жартуюць», «Скарбонка жартаў», «Беларускія анекдоты» і інш.).

Вучні 9-х класаў прынялі актыўны ўдзел у арганізацыі і правядзенні вечарыны інсцэніраванай байкі, гумарыстычнай гадзіны «Беларускі анекдот» (аўтарскі анекдот на школьную тэматыку, а таксама інсцэніраванне анекдотаў), справаздачы школьнага тэатра: драматызацыя фрагментаў камедыі «Хто смяецца апошнім», «Пінская шляхта».

Пры адказе на адно з пытанняў анкетавання (Сярод прапанаваных назваў мерапрыемстваў выберыце тыя, у арганізацыі і правядзенні якіх вы б хацелі прыняць удзел) вучні 9—11 класаў аддаюць перавагу наступным: «Беларусы жартуюць» (40%); «Гісторыя майго горада (сяла)...» (5%); «Скарбонка гумару» (40%); «Беларусі я ў любові паклянуся» (15%). Праведзены аналіз вынікаў анкет паказаў, што большасць вучняў выбірае тыя мерапрыемствы, правядзенне якіх у тым ці іншым плане звязана з выкарыстаннем элементаў гумару.

Агрэсіўныя адценні смеху мала ўласцівыя натуры беларуса. Гэта абумоўлена, у першую чаргу, асаблівасцямі светаадчування беларускага народа. Л. Гаранін, фармулюючы асноўныя рысы нацыянальнага менталітэту, сярод іншых называе і такую: «І наступная рыса, таксама абумоўленая шэрагам прычын, якія адыходзяць каранямі ў геаграфічнае становішча этнасу, яго цесныя сувязі з навакольным асяроддзем, з

духоўнай культурай беларусаў, своеасабліваасцю іх нацыянальнага характару, выражаецца ў прызнанні імі права на існаванне іншага. Іншага ў самым шырокім сэнсе: чалавека, народа, жывых істот флоры і фаўны і г. д. І нават не проста прызнання права, а належнае ім пачуццё дачынення іншага да ўласнага жыцця. Таму свет аказваецца напоўненым усялякімі істотамі, рэальнымі і міфічнымі, якіх мы ўспрымаем як «суседзяў», так або інакш суіснуюць, прымірыцца з імі, не маюць на мэце іх выгнанне або знішчэнне» [2, с. 169—170].

Выкарыстанне гумару ў час правядзення пазакласных мерапрыемстваў садзейнічае фарміраванню назіральнасці, умення супастаўляць з’явы навакольнай прыроды і чалавечыя ўзаемаадносіны, свярджае традыцыйныя жыццёвыя прырытэты: працавітасць, сумленнасць, сціпласць, узаемадапамогу, бо многім жартам і анекдотам уласцівы першапачатковы не сатырычны, а менавіта маральна-выхаваўчы змест. Грубасці, чэрствасці і няыхаванасці ў гумарыстычных тэкстах супрацьпастаўляюцца жыццёвая мудрасць, педагогічны такт і добразычлівасць, што з’яўляецца невычэрпным патэнцыялам для рэалізацыі выхаваўчых задач пры арганізацыі пазакласнай працы.

Смехавой культуры кожнага народа ўласцівы свой нацыянальны каларыт. Як адзначае Ю. Бораў, «камедыйнае ўспрыманне абумоўлена складам характару, культурнымі традыцыямі, а таксама эстэтычнымі ідэаламі, на якіх заўсёды ляжыць пячатка асаблівасцей жыццёвага і мастацкага вопыту нацыі» [1, с. 63].

Практыка пацвярджае, што на пазакласных занятках універсальным сродкам выхавання і захавання нацыянальных адметнасцей было і застаецца роднае слова. Здольнасць вучняў жартаваць і разумець гумар сведчыць аб здаровым маральным стрыжні, самакрытычнасці, высокім выхаваўчым патэнцыяле.

Спіс крыніц

1. Бораў, Ю. Камічнае / Ю. Бораў. – М., 1970. – 145 с.
2. Гаранін, Л. Нацыянальная ідэя ў беларускай літаратуры пачатку XX стагоддзя / Л. Гаранін. – Мінск, 1996.

А. А. Дзянішчык
Навуковы кіраўнік — А. В. Солахаў
Баранавіцкі дзяржаўны ўніверсітэт
г. Баранавічы, Рэспубліка Беларусь

ФАНЕТЫКА-АРФАГРАФІЧНЫЯ АСАБЛІВАСЦІ Ў СІСТЭМЕ ВАКАЛІЗМУ «ЛЯМЕНТУ У СВЕТА УБОГИХЪ» 1620 г.

Вывучэнне працэсу станаўлення і развіцця старабеларускай мовы, а таксама фарміраванне яго фанетычнай сістэмы нельга ўявіць без усебаковага аналізу фанетыка-арфаграфічных асаблівасцей помнікаў літаратуры таго часу. Адным з такіх помнікаў з’яўляецца «Ляменьт» Лявонція Карповіча XVII ст., у якім аўтар у той або іншай меры адлюстравваў асаблівасці тагачаснай беларускай мовы.

Разгледзім фанетыка-арфаграфічныя асаблівасці твора ў сістэме вакалізму.

Яркай фанетыка-арфаграфічнай рысай помніка з’яўляецца адлюстраванне ў ім поўнагалосся – утварэння на месцы агульнаславянскіх *tort, tolt, tert, telt* гукаспалучэнняў *torot, tolol, teret, telet (telot)*, якое ўзнікла ў выніку закону адкрытага складу, калі рэдукаванія *ь, ь* пасля *р, л* развіліся ў галосныя поўнага ўтварэння: *боронить* [4, л. 3], *волось* [4, л. 9], *ворогь* [4, л. 3], *головнымь* [4, л. 12], *головы* [4, л. 10 б], *голодь* [4, л. 7б], *голодомь* [4, л. 8], *голоду* [4, л. 7], *голось* [4, л. 8], *голосовь* [4, л. 4б], *дереву* [4, л. 9б], *дорога* [4, лл. 6, 6б, 11, 12, 14], *дороги* [4, лл. 11, 6], *дорогу* [4, лл. 3, 13, 13б, 14], *дорожший* [4, л. 8б], *здоров’е* [4, лл. 3, 11б, 12], *здоровомь* [4, л. 2б], *здоровы* [4, л. 11], *золотой* [4, л. 4], *короткий* [4, л. 10б], *молодыи* [4, л. 11б], *молодыхь* [4, л. 3], *не переставаеть* [4, л. 12б], *непостережен’е* [4, л. 13], *оборонца* [4, л. 8], *огороду* [4, л. 7], *передь часомь* [4, л. 4б], *перервала* [4, л. 3], *переробяць* [4, л. 11б], *перестан’те* [4, л. 9], *порогь* [4, л. 12], *солодка* [4, л. 6], *сторожь* [4, л. 13], *сторонь* [4, л. 9, 10б], *человека* [4, л. 3б]. Такія формы адлюстроўваюць беларускае народнае маўленне пачатку XVII ст. Разам з тым, у аналізаваным тэксце шырока адлюстраваліся няпоўнагалосныя формы *trot, tlot, tret, tlet*, якія з’яўляюцца паказчыкам уплыву польскай мовы: *влочнями* [4, л. 10], *безь престанку* [4, л. 10б], *змроку* [4, л. 13], *кроль* [4, л. 3б], *кроля* [4, л. 13], *кролеви* [4, л. 6б], *кролю* [4, л. 5], *кролемь* [4, л. 8б], *кролевскомь* [4, л. 10], *млоденци* [4, л. 11б], *предь часомь* [4, л. 5], *преложоньмь* [4, л. 13], *престан’те* [4, л. 10б], *про(ж)ность* [4, л. 12б], *чловека* [4, лл. 2, 11], *чловеку* [4, л. 2б], *чловечий* [4, л. 6б], *члонковь* [4, л. 5б]. У некаторых выпадках ужываюцца тыпова царкоўнаславянскія няпоўнагалосныя формы: *врага* [4, л. 9б], *презрен’е* [4, л. 10б].

У пачатковым агульнаславянскім гукаспалучэнні **ort* з прычыны дзеяння закону адкрытага складу ва ўсіх славянскіх мовах адбылася метатэза. Але ў адных выпадках яна не паўплывала на характар артыкуляцыі галоснага *o*, а ў іншых выклікала пераход *o* ў *a*. У мове ўсходніх і заходніх славян гэта гукаспалучэнне стварыла два адпаведнікі – адзін *rot*, другі – *rat*, а ў паўднёvasлавянскіх мовах паслядоўна змянілася ў *rat*. У помніку шырока адлюстроўваецца ўсходнеславянскі рэфлекс *rot*: *розлука* [4, л. 2], *розлуки* [4, л. 3б], *розмысле* [4, л. 2б], *розстане* [4, л. 3б], *робить* [4, л. 12], *роботою* [4, л. 12б], *роботах* [4, л. 6б], *розумомь* [4, л. 5б], *розумномь* [4, л. 13], *розумных* [4, л. 9], *роскошоваць* [4, л. 10].